

DĚJEPIS BY MĚL BÝT JAKO **BADATELSKÁ PRÁCE,**

kteřá nedovolí, aby se třída změnila ve shluk mlčících vrb

Výuka dějepisu už by neměla být pouhým výčtem dat, jmen a událostí. Prioritou by mělo být ve všech školách bádání, hledání vztahů a souvislostí. To je také záměrem pilotního projektu s názvem *SINUS CZ*, který ministerstvo školství zahájilo v několika základních a středních školách v září 2021.

Akos Nagy / Shutterstock

Jeho jednotku tvoří učitelé dějepisu ze základních škol Angel, Kunratice, Rakovského, prof. Švejcara, Radotín a Barrandov. Naživo se setkávají v Modřanech, ale když do komunity některých škol zasáhl covid, přišly na řadu Teamsy, protože projekt je na jejich platformu napojený. „Zejména poslední dva měsíce byla situace ve školách Prahy 4 i Prahy 12 poměrně složitá, většina škol byla covidem silně dotčena. Ale možné jsou obě varianty. Podstatné je, abychom spolu otevřeně hovořili.“

Zatím se mu nepodařilo, právě kvůli covidu, osobně navštívit všechny dotčené školy. Několika vyučovacími hodinami se však zúčastnil. Potěšilo ho, že jsou pestré a velmi vyrovnané. „Rozhodně bych si netroufl predikovat rozdíly mezi jednotlivými školami. Je znát, že dějepisy tady vyučují schopní učitelé.“

Dobrý učitel

Není snadné uvést všechno, co by mělo učitelé dávat pevný základ pro kvalitní výuku. Václav Adámek se o to alespoň pokusil. „Měl by umět zaujmout, být schopen dát žákům zpětnou vazbu, také si dokázat hlídat čas ve výuce. Měl by přinášet do hodiny zajímavé materiály, pokládat žákům dobré otázky, které je budou motivovat pro bádání. Měl by být nejen garantem dobrých otázek, ale také garantem správnosti postupu. Měl by být schopen zodpovědět případné dotazy žáků, které se při výuce objeví...“

Ptají se vůbec dnešní žáci? Václav Adámek tvrdí že ano, ovšem téma je musí zaujmout. I to však záleží na učiteli, na atmosféře, kterou dokáže ve třídě nastolit. Jak to zaonačí, aby žáky vyzval k dotazům a místo očekávaných otázek nepřišlo trapné ticho? Jen si vzpomeňte, kolikrát jste takovou situaci sami zažili. Zdaleka nejen při hodinách dějepisu.

„Předpokladem pro dobrou otázku je za mě dobrý materiál, který do hodiny přinesu. Nebo dobře nastavená hypotéza, která žáky zaujme. Pak se ptají. Když to nedokážu, mění se třída ve shluk mlčících vrb. Jednoznačně když chci, aby se žáci ptali, musím mít dobrý materiál a musím ho umět zprostředkovat dobrou otázkou.“

Kdo hledá, najde

Každý, kdo vyučuje dějepisy delší dobu, má ve svém archivu materiály, které se mu za tu dobu osvědčily. Začínající učitel se čas-

Jeho cílem je proměna výuky dějin 20. století. „Nejde jen o to dostat se při vyučování po časové ose co nejdál, vstřípnit dětem určitý seznam faktů a jmen, která se k nim vztahují, ale o to, zda a jak žáci chápou složitost dějin. Jestli se v rámci dějepisu učí pracovat s prameny, argumentovat a podobně. Nesnažíme se jen dostat do škol moderní dějiny jako historickou epochu, ale zároveň proměnit způsob, jak se o dějinách učí,“ řekl před časem pro UN Jan Mušuta, ředitel odboru řízení regionálního školství MŠMT (UN č. 6/2022, str. 13).

Pro účely pilotního ověřování byl sestaven dvanáctičlenný řešitelský tým složený z didaktiků z Ústavu pro studium totalitních režimů, akademiků a učitelů z praxe. Jejich úkolem bylo vytvořit metodický materiál a postup proškolení a podpory čtyřiceti lokálních koordinátorů, aktivních učitelů dějepisu, kteří už tento styl práce při výuce ve svých školách uplatňují. Ti nyní podobným způsobem podporují další učitele-praktiky, kteří se do projektu dobrovolně přihlásili. Každý má ve svém blízkém okolí šest učitelů dějepisu ze zá-

kladních a středních škol. Všichni – členy řešitelského týmu počínaje a učitelé z terénu konče – se v průběhu času pravidelně setkávají, ať už z očí do očí, nebo online, aby podle získaných zkušeností projekt postupně ladili a upravovali.

Koordinátor z klasického gymnázia

Jedním ze čtyřicetky vybraných koordinátorů je Václav Adámek ze soukromého víceletého Klasického gymnázia Modřany v Praze 4. Vyučuje zde nejen dějepisy, ale také občanskou výchovu a základy společenských věd. Pro účast v projektu ho oslovil Jaroslav Pinkas, který má také bohaté zkušenosti nejen s výukou ve škole, ale také se vzděláváním dospělých, a nyní působí v Ústavu pro studium totalitních režimů. „Zeptal se mě, jestli bych nechtěl jako koordinátor vést jednotku učitelů ze základních škol, většinou z geograficky spřízněného regionu. Šlo o to, abych s nimi na pravidelných konzultacích řešil výuku v měsíčních blocích, dostával od nich zpětnou vazbu, kterou bych pak přenášel dál. Abychom si navzájem předávali informace, debatovali o postupech.“

Richard Semik / Shutterstock

to opírá o rady zkušenějších kolegů. Lektorá „zásobárna“ však může být natolik zastaralá, že na ni dnešní žáci reagují jen vlažně nebo vůbec ne.

„Možností, kde najít opravdu kvalitní materiály pro výuku, je nespočet. Přitom většina webových platforem je zdarma,“ říká Václav Adámek. „Řadu jich přináší Ústav pro studium totalitních režimů. Je to například *HistoryLab*, vzdělávací aplikace pro práci s historickými prameny. Něco jako historická dílna pro digitální práci žáků s prameny. Je hodně využívána v projektu, v naší škole ji s kolegy často využíváme už delší dobu a osvědčuje se. Nebo další platforma Ústavu pro studium totalitních režimů – *dejepis21* – zaměřená

” *Když chci, aby se žáci ptali, musím mít dobrý materiál a musím ho umět zprostředkovat dobrou otázkou.*

na soudobé dějiny. Osobně pracuji také klasicky s kanálem YouTube, kde je možné najít celou řadu vzdělávacích materiálů. Pokud jde o literaturu, velmi oblíbené je komiksové pojetí *Obrázky z československých dějin Jiřího Černého* nebo *Dějiny udatného českého národa Lucie Seifertové*, které je možné najít také v internetové podobě. Chce to hledat.“

Poměrně často se objevuje na facebooku prosba o doporučení filmu nebo knihy na určité dějepisné téma. Potřebuji najít něco, co na devátáky zabírá, vysílají nejčastěji začínající učitelé signály.

„Film i literatura jsou úžasný materiál. Jenže celovečerní film vyžaduje soustředěnou pozornost, v klasické hodině ho využít nelze, tady bych byl opatrný. Použít je možné jen několikaminutovou ukázkou, z knížky pouze úryvek, krátkou, jasně definovanou ukázkou. Film i knížku můžete

žákům doporučit jako domácí úkol. Pokud ho všichni v daném čase splní, bude to určité znamenat pro vyučování přínos, ale nelze se na to spoléhat. V rámci hodiny to vždy musí být ucelená didaktická ukáзка, ideálně dvou až pětiminutová. Nebo komparace třeba dvou filmových ukázek, pak to bude úžasně funkční práce. Zároveň bych však měl mít připravený pracovní list s otázkami.“

Mezi jeho osvědčenými ukázkami pro výuku starších dějin jsou například úryvky z *Kristiánovy legendy*, kterou její autor mnich *Kristián z rodu Slavníkovců* odvíjí od příchodu *Cyrila a Metoděje* na Velkou Moravu.

Pokud jde o 20. století, žáci velmi dobře reagují na tzv. *Fultonskou řeč*, projev, který přednesl *Winston Churchill* 5. března 1946 na univerzitě *Westminster College* ve *Fulton*, v americkém státě *Missouri*. „V přepisu je to krátký, ale velmi úderný a zajímavý text, jenž umožňuje rozbor počínajícího konfliktu, který známe jako studenou válku. Najdete ho na internetu v písemné podobě, na YouTube je běžně k dispozici také originální anglická verze projevu. Mimochodem žáky zaujmou také zprávy ze sjezdů *KSČ*. *Koneckonců Rudé právo* je kompletně digitalizované a volně přístupné, takže to je výborný pramen.“

Jak jsem říkal, možností, jak se k výukovým materiálům dostat, je dost, jde jen o to, že vůbec mít. Což je možná někdy největší svízeľ vyučujících. Mimo jiné je to také otázka času, který můžu připravit na hodiny věnovat, co chci žákům přinést.“

Uzlové body historie

Lze jen těžko předpokládat, že by bylo možné sméstnat do výuky dějepisu v základní škole všechno, co se v historii přihodilo. Je možné vyznačit například v moderních dějinách určité uzlové body, jimž by se učitel neměl vyhnout?

„Dobrá otázka, složitá odpověď,“ konstatoval *Václav Adámek*. „Vzhledem k tomu co jsem viděl u kolegů a co mám sám zažité z výuky, většina učitelů vlastně vede lineární výuku. Postupuje dějinami od nejstarších k moderním, většinu událostí probírá postupně. Řekl bych, že nic neopomíjejí. Osobně si myslím, že redukce je asi na místě, ale abych vyjmenoval pár bodů, kterým by se nikdo neměl vyhnout, to bych dělat nechtěl. Už proto, že je to často otázka materiálu, který do hodiny přinesu.“

Zajímavá může být hodina i na velmi marginální téma. Dám jako příklad téma *Proměny krajiny ve 20. století*. Může se zdát jako velmi okrajové, ale pokud je vztáhnou třeba na proměnu krajiny směrem ke kolektivizaci, najednou vystává velmi zajímavý materiál, který dokáže generovat celou řadu podnětných otázek. Můžeme srovnávat letecké snímky nebo katastrální mapy z 50. a 70. let, z přelomu milénia... Téma najednou dostává jiný rozměr. Ovšem na takovou hodinu musí mít učitel perfektní přípravu. Musíte mít velmi dobrý materiál, který vám podobnou hodinu umožní. Můžete nalézt třeba jednu fotografii, jednu mapu, zajímavý textový úryvek, který evokuje celou řadu dobrých otázek. Potom hodina žáky zaujme.

Vrátím se ještě k otázce, jestli něco vynechat... Je to spíš o tom, jak chci položit otázky, co chci žákům představit. Data ani jména zcela pominout nemůžeme. Ostatně ani to není cílem badatelské výuky. Můžou však sloužit jako kostra příběhu. Jindy jsou obsaženy v pramenech, s nimiž můžu pracovat prostřednictvím otázek, které žákům kladu. Může to být skupinová práce, nějaká komparace, psaní textu, vytváření *SWOT* analýzy... Na formě nezáleží. Podstatné je, že pracujeme aktivními metodami učení. Žáci nemusejí nic memorovat, a přitom jména a data používají.“

► Co žáci znají a neznají

Vzhledem k neblaze proslulým „nevědomostem“ mladých lidí, které známe z různých televizních anket, bychom mohli soudit, že toho o našich nejmladších dějinách moc nevědí.

„Není to tak zlé. Představa, že by nevěděli nic, je lichá,“ soudí Václav Adámek. „Něco vědí, něco slyšeli, viděli, pochytili, někdo něco četl... Něco znají z rodinných zkušeností a debat. Obecná znalost je vždycky nějaká, byť může být velmi kusá, popřípadě neukotvená. Je rolí učitele dějepisu jejich znalosti zpřesňovat a ukotvovat. Zastavovat je do určitého historického rámce, do konkrétního časového období.“

Specifické je, že znalosti žáků jsou velmi rozdílné. Ale pokud se budeme bavit například o protektorátu, pak vědí, že tu byl. Ve své podstatě ho žáci znají z mnoha jiných zdrojů. Když přijdete do hodiny a nastolíte téma protektorátu, nejčastěji rezonuje atentát na Heydricha a vzápětí vyhlazení Lidic.“

Pro dnešní žáky jsou dějiny 20. století historie zprostředkovaná prostřednictvím nějakého pramenu, vzpomínek lidí, s nimiž se setkávají. Ve škole jsou tímto pramenem učitelé.

„Čím je kvalitnější materiál, který žákům přinesete, tím lepší jsou jejich otázky, tím zajímavější hodina. Moje zkušenosti říkají, že nemá smysl snažit se je dojmout hlubokými příběhy, když nemají s námětem osobní ani rodinnou zkušenost. Je to pro ně ucelený historický problém, který se někdy odehrál, někdy skončil a na jejich současný život nemá žádný dopad. Proto je lepší přijít s konkrétním pramenem a vhodně postavenou otázkou je donutit k přemýšlení, přivést je k badatelské práci.“

Badatelskou práci můžu zadat žákům i k vypracování doma, ale stěžejní je jako práce v hodině, protože tam můžu působit okamžitě. Přicházím s badatelskou otázkou, kterou zpracováváme. Ale badatelství primárně nespočívá v tom, že představuji data, jména a události, které memoruji, ale ukazuji nějaké principy, vztahy, postupy, vztahovost, kauzy, které žáci v hodině odkrývají.“

Nesnadné hodnocení

Jak asi uvažuje učitel, který se chystá psát vysvědčení z dějepisu? Odpovídá žák přesně podle učebnice? Naučil se dobře nazpaměť všechny zápisy ze sešitu? Ale co když přijde s vlastním názorem, který vůbec nemusí být jednoznačně v duchu přednášené látky? I při způsobu výuky, který bohužel běží v mnoha školách, je rozhodování složité. A což teprve když jsou hodiny plné akce, bádání, hledání... Jak takový učitel „sbírá známky“? Jak zkouší, jaké dává písemky a testy?

„Klasické ústní zkoušení nerealizují vůbec,“ vysvětluje Václav Adámek. „Znám-

ky dávám pravidelně za práci v hodině. A protože moji žáci pracují na každé hodině s nějakým pramenem, vytvářejí dílka, jako je komparace, rozbor textu a podobně, mám drobných známek za jejich aktivitu hodně. To jsou známky sbírané napříč výukou. Pokud mám hodnotit jejich znalosti za delší časový úsek, zadám jim třeba opakovací test složený z otevřených otázek, často je to práce s textem. Pravidelně jim ale zadávám psaní cvičných esejí nebo úvah nad historickými tématy.“

Některé práce píšou přímo ve škole, jiné doma, v závislosti na časové dotaci. Domácí práce bývá většinou úvaha. Učitel zadá téma přes Teamsy, napíše specifikaci,

udá časový rámec, stropem bývá 14 dní. Žáci mohou úlohu odevzdat ve fyzické i elektronické podobě.“

Časová dotace

O počet vyučovacích hodin dějepisu se v některých školách vedou spory. Jedna, nebo dvě týdně? Debaty přicházejí na pořad dne právě teď, když se ve školách začíná mluvit o tom, jak se asi promění RVP a s ním i učební plán... Stačí jedna hodina?

„Říkám to zcela otevřeně z osobní zkušenosti – nestačí,“ konstatoval rozhodně Václav Adámek. „Není možné vést klasickou lineární výuku, ta se prakticky rozpadá a musí se soustředit na nějaké uzlové záležitosti. Je pak velmi složitá na přípravu, na rozbor, na hodnocení. To je skutečně problém: Nicméně vím, že někteří kolegové dokážou právě díky badatelské výuce učit dějepis kvalitně i v dotaci jedné hodiny. A velmi dobře. Každá hodina pak obvykle přináší nějaký ucelený příběh, koncept, ucelené bádání. Hodiny můžou navazovat, ale nemusejí. Vyžadují však od vyučujícího maximální přípravu. Proti tomu jsou klasické dvě hodiny týdně procházka růžovým sadem.“

Výhodou Václava Adámka je, že učí zároveň občanskou výchovu a základy společenských věd. Díky tomu může některá témata s těmi dějepisnými prolnout, navázat, doplnit.

„Snažím se o maximální možné propojení v běžných hodinách i v rámci seminářů. Nejen dějepis a občanská výchova nebo základy společenských věd by spolu měly komunikovat, ale také literatura, zeměpis. Tím spíš to platí o jejich vyučujících. Jednotlivé předměty by neměly být uzavřené ve slonovinových věžích, jestliže spolu integrálně souvisejí.“

Václav Adámek učí dějepis s dvouhodinovou týdenní dotací. Ve všech třídách to jsou

samostatné hodiny v délce 45 minut, s výjimkou volitelných dějepisných seminářů v maturitním ročníku, které trvají 90 minut.

„Ovšem na dvouhodinovku musí být učitel dostatečně připravený. Má jisté své výhody, ale může mít i své zápory,“ říká Václav Adámek. „Aby byla vyplněna skutečně aktivní prací, vyžaduje od žáků velké soustředění. To všichni nedokážou. Znamená značný nápor na schopnost žáků pracovat, soustředit se, hlídat si čas. Náročná je i pro učitele. Vyžaduje poměrně jasné a dobré plánování, aby materiál, který přinese do tak rozsáhlého časového úseku, byl dostatečně nosný. Aby se žáci nezačali nudit, protože najednou nemají co dělat. Aby nemusel výuku ukončit dřív.“

Často se říká, že se v základní škole na moderní dějiny nedostane, ale není to pravda. Výuka moderních dějin ve školách probíhá. Předválečné i válečné období, období komunistické i 90. léta. Jednak je po tom poptávka, jednak přicházejí do škol lidé, pro něž je tohle období zajímavé a chtějí ho učit. K dispozici můžou mít nadmíru materiálů. Neřekl bych, že se moderní dějiny ve školách nevyučují.“